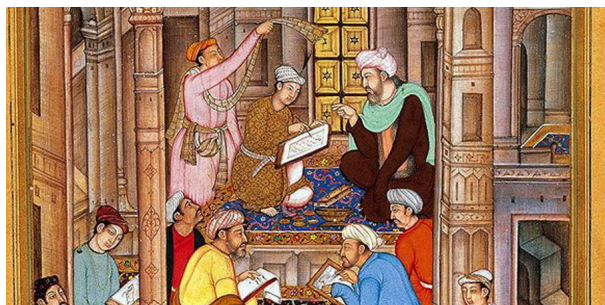

Ахмад ас-Сагонийнинг тўлик номи Абу Хамид Ахмад ибн Мухаммад ас-Сагоний ал-Астурлобий бўлиб, Ўрта аср манбаларида «Сагонийан», Форс манбаларида эса «Чагонийон» деб юритилган жойда тугилган. Ўша даврдаги Сагонийон бугунги Сурхондарё вилоятининг Денов шаҳри атрофларини ўз ичига олган. Олимнинг тугилган йили номаълум. У ёшлигида ўз даврининг энг йирик илм маркази Бағдодга бориб қолган ва йирик астрономларидан бири бўлиб етишган. Ахмад ас-Сагонийнинг исмига қўшиб айтиладиган «Астурлобий» рутбаси уни асту лоблар, умуман, астрономик жихозлар ясашда ва уларни қўлланиш мохир мутахассис бўлганидан далолат беради. Аллома астрономиядан ташқари геометрияга оид бир неча асарларнинг муаллифи ҳамдир. Ибн ал-Кифтийнинг Ахмад ас-Сагоний хақидаги қуйидаги фикрлари диққатга сазовордир: «Абу Хамид Ахмад ибн Мухаммад ас-Сагоний ал-Астурлобий ўз вақтида геометрия ва астрономия соҳаларидаги аксарият муваффақиятларнинг соҳиби бўлган фозил олимлардан эди. У Бағдодда астролябиялар ва бошқа астрономик жихозлар ясашда катта ютуқларга эришган. У яратган жихозлар ўша вақтдаги астрономларга яхши маълум бўлган. Унинг бир қанча шогирдлари катта шухрат қозonganлар ва ўз устозлари билан фахрланганлар. Ахмад ас-Сагоний қадимги жихозларни такомиллаштиришда ҳеч ким амалга ошира олмаган натижаларга эришган». Ибн ал-Кифтий яна шуларни маълум қиладики, Бағдод ҳукмдори Адуд ад-Давланинг ўғли Шараф ад-Давла (951—989) Бағдодни бошқарган йилларида у ерда расадхона сифатида фойдаланиш учун бир уй қурдиради ва унда қуёш ва сайёралар ҳаракатини ўрганиш бўйича қузишлар ўтказилади. Қузишлар натижаси яқунлаганда, Ахмад ас-Сагоний қуёшнинг иккк бурж бўйича ботишини ўз қўли билан ёзган ва баъзи тузишлар киритган. Ахмад ас-Сагонийнинг илмий мероси Беруний, Ибн Ирок, ас-Сижжизий каби олимлар томонидан ҳурмат билан эсланиши, унинг асарлари нақадар шухрат қозonganлигидан далолат беради. Жумладан, Беруний ўзининг «қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар» асарининг яҳудий йиллари ва даврларини аниқлаш қисмида ас-Сагоний ҳисобларидан фойдаланганини айтади. Беруний худди шу асарида доиралар ва нукталардан иборат қурраларни сатҳга айлантириш мумкинлиги хақида гапирар экан, шундай дейди: «Абу Хамид ас-Сагоний қонуслар бошини иккала қутбдан қўчириб, уни ўқлар бўйича қараб, қурранинг ичига ё ташига қўйган. Шунда қурра тўғри чизиклар, доиралар ас-Сагоний истаган қайфиятда, етарли ва ортиқча парчалар ташкил этган. Бу ажойиб сатҳни ундан олдин ҳеч ким ишламаган».

Беруний ўзининг «Геодезия» асарида Ахмад ас-Сагоний қапамига «Астрономия илмининг қонунлари» («Қаванийи илм ал-хайа») китоби мансублигини қўрсатади ва унда ас-Сагоний 965 йили Бағдоднинг гарбий тарафидан «Биркату Залазал» деган жойда диаметри олти қарич ва айланаси беш минутлик бўлимларга тақсимланган ҳалқа ёрдамида ўлчаш олиб қориб, тўлиқ оғишни 23 даража 35 минут ва Бағдоднинг қенғламасини 33 даража 21 минут тоғанини таъқидлайди.

Ас-Сагонийнинг «Осмон сферасини теқисликда тасвирлаш» («Қайфиййат тастийх ал-қура») рисоласи Патна ва Стумбулдаги қутубхоналарда сақланади. Баъзи манбаларда бу асар «Қитаб ат-тас-тийх ат-тамм» номи билан тилға олинади. Рисола ўн икки бобдан иборат бўлиб, унда осмон сферасининг астролябия сатҳида тасвирланиш масалалари устида мулоҳазалар қурилади. Аллома юқоридагилардан ташқари «Дойра ичига қойлаштирилган тўғри тарафли етти бурчакнинг томонини қасаш» («Рисола фи ўамал дилъ ал-му-саббаъ ал-мутасавий фи ад-даира») ва «Масофалар ва ҳажмлар ҳақида» («Мақала фи-л-ажрам») номи (Париж ва Дамашқда сақланмоқда) асарларнинг муаллифи ҳамдир. Оксфорддаги Бодлеан қутубхонасида олимнинг «Астролябия пластинкаларида қасалган соатлар ҳақида» («Фи ас-саъат ал-маъмула ала сафаих ал-астурлаб») ва «Меридиан қизигини топиш» («Истиҳраж хатт нисф ан-наҳар») рисоалари мавжуд. Фикримизча, «меридиан қизигини топиш» (Бодлеан қутубхонасидаги инвен. рақами М8.) рисоласи олим асарлари рўйхатиға ҳозирға қадар қиритилмай қелинмоқда. Ас-Сижиззий номини қелтирган «Бурчакнинг учға бўлиниши» («Таслийс аз-завиййа») рисоласи ас-Сагонийнинг бизғача етиб қелмаган асарларидан ҳисобланади.

Ас-Сагоний 990 йили Бағдодда вафот этган.

Б. Абдуҳалимов